

"Zmaj od Bosne" J. E. Tomića

Holec, Juraj

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:345717>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Juraj Holec
***Zmaj od Bosne* Josipa Eugena Tomića**
Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2016. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Društveno-povijesni i kulturni kontekst u vrijeme nastanka <i>Zmaja od Bosne</i>	3
3. Josip Eugen Tomić.....	6
4. <i>Zmaj od Bosne</i>	10
4.1 <i>Zmaj od Bosne</i> u kontekstu romantizma	10
4.2 <i>Zmaj od Bosne</i> u kontekstu hajdučko-turske novelistike	13
4.3 <i>Zmaj od Bosne</i> i povijesno utemeljene činjenice	15
5. Zaključak	17
Izvor i popis literature	19

***Zmaj od Bosne* Josipa Eugena Tomića**

Sažetak

Ovaj rad na konvencionalan način obrađuje povijesni roman *Zmaj od Bosne* autora Josipa Eugena Tomića. U prvom dijelu rada opisuju se društveno-povijesne okolnosti u doba stvaranja romana osvrćući se pritom na društvenu i političku situaciju u hrvatskim zemljama, proces modernizacije i stvaranje građanskoga društva, ali i važnost organizacija poput Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Matice hrvatske. U tome dijelu govori se i o želji hrvatskog naroda za ujedinjenjem, kao i o pokušajima stvaranja zajedničke kulture sa srpskim narodom. Nakon toga slijedi kratki pregled života Josipa Eugena Tomića s osvrtom na njegovo obrazovanje, ali i činovničko i kazališno djelovanje. Osim biografije, u istom će se dijelu rada u kratkim crtama predstaviti Tomićevo književno stvaralaštvo, od mladenačkih ljubavnih pjesama do društvenih romana, koje piše u zadnjim godinama svoga života, a na koje je značajan utjecaj imao August Šenoa. To sve daje kontekst za analizu romana *Zmaj od Bosne* koja je izvedena prema elementima poetike romantizma uključujući romantičarski pejzaž, metaforiku i sl. Osim romantičarskih, u romanu se pronalaze i elementi hajdučko-turske novelistike poput tipiziranih likova i fabula te će i ti elementi biti analizirani. Naposljetku, literariziranost ovog povijesnog romana ukratko se uspoređuje s povijesno utemeljenim činjenicama. Na samome kraju rada donosi se zaključak o autoru i o vrijednosti samoga djela.

Ključne riječi: romantizam, hajdučko-turska novelistika, August Šenoa

1. Uvod

Čitajući *Zmaja od Bosne* Josipa Eugena Tomića, brojne činjenice koje su imale značajnu ulogu u konačnom oblikovanju djela teško mogu ostati nezamijećene. Sam autor bio je pod velikim utjecajem književnog razdoblja koje mu je prethodilo, književnosti hrvatskog romantizma, ali i pod utjecajem književnosti Šenoinog doba pa čak i ranog realizma. Ipak, društvene okolnosti koje su se događale neposredno prije, za vrijeme i nakon nastanka *Zmaja od Bosne* izvršile su najveći utjecaj na Tomića i njegov roman. Te su društveno-povijesne i kulturne činjenice od iznimne važnosti te će zbog toga u prvome dijelu ovoga rada one biti ukratko opisane.

U to doba hrvatske su zemlje razjedinjene, a Beč i Pešta se međusobno bore za prevlast, dok se u Hrvatskoj sve više budi nacionalna svijest. Osnivaju se i političke stranke predvođene ljudima koji se u današnje vrijeme smatraju nacionalnim herojima, Antom Starčevićem i Josipom Jurjem Strossmayerom. Stranka prava i Narodna stranka svaka ima svoju viziju zemlje, zajednička im je želja za autonomijom, a velike razlike se očituju u odnosu prema drugim južnoslavenskim narodima, prvenstveno Srbima. To je i doba banovanja prvog bana pučanina, Ivana Mažuranića, koji uspijeva u svojem naumu te provodi brojne reforme. To se prije svega odnosi na unaprijeđenje uprave, gospodarstva, kulture te školstva budući da za vrijeme njegova banovanja Sveučilište u Zagrebu započinje s radom. Matica hrvatska i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti počinju objavljivati redovite tiskovine, od kojih je za književnost i kulturu snažan utjecaj imao časopis *Vienac* koji neko vrijeme uređuje i sam August Šenoa. Upravo se Šenoin utjecaj proteže kroz čitavo književno stvaralaštvo Josipa Eugena Tomića. Tomićev je životni put, kao i društveno, kazališno i književno djelovanje opisan u drugome dijelu ovoga rada. Njegovo je školovanje uvelike pomoglo pri kasnijem književnom radu. Naime, kao student uči brojne strane jezike, prije svega slavenske, znanje kojih mu kasnije omogućuje prevoditeljsku djelatnost, a služba u gospodarskom odjelu koristi mu pri pisanju društvenog romana *Melita*. U kratkome pregledu donosi se osvrt na Tomićevu kazališnu djelatnost, ali i na njegova književna djela: od ranijih djela (*Leljinke*), preko drama (*Bračne ponude*, *Franjo Trenk* i sl.) i povijesnih romana (*Zmaj od Bosne*, *Emir-agina ljuba* i sl.) do društvenog romana *Melita* koji za povjesničara književnosti Miroslava Šicela predstavlja Tomićevo najzrelije djelo. Upravo Šicel u knjizi *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti* donosi kritički pregled Tomićeva stvaranja te će se taj dio uvelike referirati na njega.

Nakon toga slijedi raščlamba samog romana *Zmaj od Bosne* pri čemu će naglasak biti stavljen na romantičarske elemente u romanu s posebnim osvrtom na romantičarski pejzaž, metaforiku, liričnost, utjecaj glazbene umjetnosti te hiperbolizaciju osjećaja. Na primjerima tipiziranih likova

i fabularnih zapleta prikazan je i utjecaj hajdučko-turske novelistike. Osim toga, kako bi se prikazao utjecaj protorealizma i Šenoe, roman će biti uspoređen s povijesno utemeljenim činjenicama koje se odnose na razdoblje stvaranja *Zmaja od Bosne* te će se analizirati način na koji Tomić iznosi te činjenice, a koji odgovara protorealističkim konvencijama. Kao dodatna literatura u tome dijelu korištena je knjiga Noela Malcolma *Bosna: kratka povijest* u kojoj su na svega nekoliko stranica objašnjeni događaji literarizirani u *Zmaju od Bosne*.

Na samome kraju rada, na temelju iščitane literature, donijet će se zaključak o vrijednosti romana *Zmaj od Bosne* u vremenu kada je nastao, ali i u današnjem kontekstu te o važnosti njegova autora Josipa Eugena Tomića kao i njegova cjelokupnog književnog i kazališnog djelovanja.

2. Društveno-povijesni i kulturni kontekst u vrijeme nastanka *Zmaja od Bosne*

Situacija se u hrvatskim zemljama prije i za vrijeme djelovanja Josipa Eugena Tomića, u razdoblju druge polovice 19. stoljeća, nipošto ne može nazvati jednostavnom. Bilo je to doba velike želje hrvatskog naroda za ujedinjenjem, ali i nastajanja novih političkih stranaka. Beč i Pešta nisu dopuštali sjedinjenje hrvatskih zemalja i time su kočili gospodarski razvoj. (Erl, 2008: 19) Određena modernizacija društva u Hrvatskoj i Slavoniji započeta je sredinom 19. stoljeća i ona omogućuje stvaranje građanskoga društva. Nacionalni pokret u Hrvatskoj usko je povezan s tijekom modernizacije, a Vera Erl navodi da „bez sjedinjenja hrvatskih zemalja, široke autonomije i potpune samostalnosti hrvatski narod ne može sudjelovati u napretku čovječanstva.“ Prema njoj, nacionalna integracija ubrzavala je ritam modernizacije tako što je rasla želja za širom autonomijom pa čak i vlastitom državom. U to doba nastaju i političke stranke: Narodna stranka predvođena Josipom Jurjem Strossmayerom i Franjom Račkim koja je zastupala interese bogatijeg građanstva te Stranka prava predvođena Antom Starčevićem kao predstavnik interesa malog građanstva. (Erl, 2008: 22-23)

Hrvatske zemlje smatrane su „periferijom“ tadašnje Habsburške monarhije, a to se očitovalo na velikom postotku nepismenosti stanovnika. Nedostatak obrazovnih i znanstvenih organizacija onemogućio je napredak te je upravo zbog toga razvoj pučkog školstva predstavljao ne samo dizanje nacionalne kulture, već je bio i u funkciji gospodarskog rasta i stvaranja građanskog društva. Stvaranje modernih ekonomskih odnosa nije se moglo postići bez pomoći države, a u hrvatskom slučaju to nikako nije bilo moguće jer je država služila interesima stranih vladara. Šezdesetih godina 19. stoljeća dolazi do razvitka kapitalističke ekonomije, a to se u Hrvatskoj odražava na primjeru razvoja industrije i samim time gradskih središta poput Zagreba, Osijeka, Varaždina, Karlovca, Rijeke, Splita i Zadra. Narod napušta selo i prilagođava svoj mentalitet gradskome životu. Odlaskom sa sela potiče se ekonomski rast za što je potrebno osposobljanje svih društvenih slojeva, naročito nepismenog stanovništva. (Erl, 2008: 26-28)

Postojanje određenog jaza između građanskog, obrazovanog društva i nepismenog puka uvelike je utjecao na književnu kulturu 19. stoljeća, iako je svrha tadašnjih književnih djela bila jačanje nacionalne svijesti i kulturne afirmacije Hrvata. Različiti časopisi poput *Glasonoš*, kojeg je uređivao i Šenoa, *Slavonca* Miroslava Kraljevića te *Dragoljuba* Gjura Deželića potiču razvoj tadašnje književne kulture, a veliku ulogu ima i časopis *Pozor*. Značajni utjecaj na profesionalizaciju kulturnih i znanstvenih djelatnosti ima časopis *Književnik* koji su uređivali Franjo Rački, Josip Torbar i Vatroslav Jagić. Upravo je Jagić bio pokretačem biblioteke *Stari pisci*

hrvatski u izdanju JAZU-a, dok Kukuljević već 1860. godine objavljuje *Bibliografiju hrvatsku*. (Erl, 2008: 24-25)

Upravo osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) označava veliku prekretnicu u razvoju hrvatske kulture i znanosti. Budući da je šezdesetih godina 19. stoljeća postignut određen kulturni napredak, dolazi do osnivanja JAZU-a kao ustanove koja će predvoditi daljnji napredak na navedenim područjima. Sama akademija osnovana je 1866. godine na inicijativu đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera koji je ujedno bio i veliki mecena te ustanove. U to vrijeme Narodna stranka kojoj je i Strossmayer pripadao postiže uspjehe u othrvavanju mađarskim utjecajima te predstavlja nosioca kulturnih napora. Ipak, Narodna stranka ne uspijeva u borbi protiv nepoštene nagodbe s Ugarskom. Predstavnici Narodne stranke tj. čelnici JAZU-a zalagali su se za južnoslavensku ideologiju i buduću jugoslavensku zajednicu uz prethodnu izgradnju hrvatske državnosti, čemu se žestoko protive predstavnici Stranke prava. Sedamdesetih godina dolazi do intelektualnih sukoba hrvatskih i srpskih učenjaka oko zakona o pučkom školstvu, no to je bio samo paravan za mnogo važnije političke vizije dvaju naroda. (Erl, 2008: 29-34)

Osim JAZU-a, organizacija kojoj je cilj bio jačanje hrvatske kulture i nacionalne samosvijesti u to doba bila je Matica hrvatska, najstarija kulturna institucija osnovana 1842. godine. Matica je prije svega obavljala nakladnu djelatnost, no s vremenom je počela okupljati i ostale umjetnike te je priređivala izložbe i slična događanja. Svojim izdanjima odgajala je srednju klasu građanstva. Uz potporu Sabora i bana, Matica je imala izdavački program u kojem su okupljali pisce od kojih se očekivalo da se prihvate posla i izrade djela potrebna hrvatskoj kulturi. Osim Matice, nakladničku djelatnost obavljalo je i *Društvo sv. Jeronima*, ali i *Danica*, najraširenije štivo u hrvatskim zemljama. Časopis *Vienac* pod uredničkom palicom Augusta Šenoa predstavljao je središte kvalitetne informacije o kulturnim zbivanjima u Hrvatskoj, Srbiji i Sloveniji čime je utjecao na daljnji razvoj društva. Šenoa je želio učvrstiti hrvatski duh, a stvorio je i novu etapu u razvitku šire umjetnosti. U to doba postaju očigledne različite vizije Hrvata i Srba te se razvijaju dvije zasebne književnosti s različitim društveno-kulturnim funkcijama i različitim nacionalnim ideologijama. (Erl, 2008: 34-39)

Iznimni utjecaj na cjelokupno društvo toga doba ostavilo je i banovanje Ivana Mažuranića, bana pučanina. Njegov prvotni cilj bio je upravno, gospodarski, kulturno i prosvjetno unaprijediti Hrvatsku čime je zaslužio naziv „ban reformator“. Uspio je u modernizaciji sudstva, školstva, a u doba njegova banovanja otvoreno je i zagrebačko Sveučilište, a tada i *Matica ilirska* mijenja ime

u *Matica hrvatska* pod predsjedništvom Ivana Kukuljevića Sakcinskog. (Erl, 2008: 40-41) Vlast Ivana Mažuranića pogodovala je i Josipu Eugenu Tomiću koji stasa i oblikuje svoju osobnost u društvu sa sličnim utjecajima. Utjecaj ilirizma i mržnja prema germanizatorskim pokušajima Bachova apsolutizma uvelike su utjecali na njegovo stvaranje. Kako je cilj tadašnje društvene elite bilo obrazovanje stanovništva i Tomić se bavio time, a elementi romantizma jasno su vidljivi u brojnim njegovim djelima o čemu će više biti rečeno u sljedećem poglavlju ovoga rada.

Proučavajući društveni kontekst Tomićeva stvaranja, stvara se mišljenje kako u to doba vladaju velika neizvjesnost i velika društvena previranja koja autora kao što je Tomić uvelike usmjeravaju u književnom, ali i društvenom djelovanju. Upravo su ta neizvjesnost i politička nestabilnost, u kojoj se dio političke elite priklanja ideji južnoslavenskog jedinstva, a drugi dio se zalaže za potpunu autonomiju Hrvatske djelovali na samog autora. Kao što će biti prikazano u sljedećem dijelu ovoga rada, on se nije priklanjao ekstremima, već se jednostavno želio uklopiti ne izdvajajući se ni po čemu naročito. To se može pripisati njegovoj možebitnoj nesigurnosti u izbor strane kojoj se prikloniti ili strahu od gubljenja svoga činovničkog posla. Ipak, želja tadašnjih intelektualaca za obrazovanjem šireg puka i širenjem nacionalne kulture potakle su Tomića na pisanje raznih gospodarskih udžbenika, ali i *Zmaja od Bosne* koji u tradiciji romantizma opisuje slavnu prošlost tada još uvijek egzotične Bosne. Ipak, djelo je bilo namijenjeno široj publici što se očituje u elementima hajdučko-turske novelistike koji su djelo učinili zanimljivijim puku.

3. Josip Eugen Tomić

Josip Eugen Tomić rođen je u Požegi 18. listopada 1843. godine. Obrazovao se u rodnoj Požegi, a više razrede bogoslovnog školovanja provodi u Zagrebu. Povjesničar književnosti Slobodan Prosperov Novak navodi da je Tomić pisati počeo već kao dječčić, a da u dodir s tada slavnim književnicima dolazi tek tijekom školovanja u Zagrebu. (Novak, 2003: 236) U sjemeništu je naučio slavenske jezike, ali i njemački, francuski i talijanski, a počeo je i pjevati. Ondje je vrijeme provodio s tada budućim književnicima, publicistima i općenito javnim osobama poput Gjura Deželića, Imbre Tkalčića i Blaža Lorkovića. Nakon što je napustio kleričku službu 1863. godine postaje urednikom listova *Glasonoša* i *Slavonac*. Kasnije radi kao učitelj u Varaždinu te studira pravo u Zagrebu i Grazu. Godine 1867. završava Pravni fakultet i postaje županijskim kotarskim pristavom, a samo godinu kasnije i županijskim podbilježnikom u Požegi. Nakon toga seli u Zagreb gdje radi kao Vladin tajnik, naslovni savjetnik, pravi savjetnik te konačno banski savjetnik. Potonju službu obavljao je sve do smrti 1906. godine. Kao djelatnik u gospodarskom odsjeku Vlade bio je upoznat s političkom ekonomijom, a to poznavanje društvene i gospodarske problematike pomoglo mu je pri pisanju nekih književnih radova (npr. *Melita*). (Erl, 2008: 46-47) Tomićev književni rad uvelike je obilježen njegovim prethodnikom, velikim Augustom Šenoom. Akademik Krešimir Nemec tvrdi da je teret Šenoine slave najnepravednije pritisnuo upravo Tomića. (Nemec, 1994: 113) Veliki Šenoin utjecaj na Tomića očituje se u Tomićevom ne naročito uspješnom nadopunjavanju Šenoina nedovršena romana *Kletva*. Isto tako, Nemec utvrđuje da Tomić u književnom radu polazi od Šenoina književnog programa te da je kao pisac inferioran Šenoi budući da mu je stvaralački obzor uži, a sposobnost oblikovanja slabija, no svejedno Tomića smatra originalnim autorom koji stvara bogat i raznovrstan opus koji predstavlja nešto najznačajnije u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća. (Nemec, 1994: 114) Miroslav Šicel Tomića smatra tipičnim predstavnikom prosječne i ujedno najbrojnije intelektualne sredine koja je djelovala bez određenog kompasa u javnom, društvenom i političkom životu 19. stoljeća. (Šicel, 1971: 177) Tomićeve ambicije nisu bile stvaranje velikih književnih programa ili eksperimentiranje. On prije svega želi zabaviti čitatelja i upravo zbog toga piše lako štivo koje privlači pažnju uzbudljivom pričom i zanimljivim zapletima, no bez velikih pretenzija. U svoje doba bio je vrlo popularan i rado čitan ponajviše zahvaljujući daru fabuliranja, vođenja radnje i lakoći pisanja. (Nemec, 1994: 115) S druge strane, Šicel tvrdi da je kao književnik Tomić dobivao vrlo različite ocjene svoga književnog rada, bio je hvaljen od strane jednih, dok su mu drugi upućivali negativne kritike. On navodi da se takva razjedinjenost stvavova može prepoznati najčešće kada je riječ o piscima koji se nisu uspjeli ostvariti kao originalne stvaralačke ličnosti.

Zbog toga se takvim piscima i njihovim djelima prilazilo s različitih gledišta u kojima su uglavnom prevladavali ideološki, a manje umjetnički kriteriji. Navodi se i da su Tomića smatrali stvarnim i izravnim nastavljачem Šenoina rada. To se prije svega odnosilo na mišljenje da Tomić svojim djelima može djelovati na domoljubne osjećaje šireg čitateljstva. Bez obzira na to snašla ga je sudbina koja prati pisce koji se javljaju neposredno nakon izuzetno značajne književne ličnosti – Tomić ostaje u sjeni Augusta Šenoe. (Šicel, 1971: 179)

Godine 1865., na samome početku svoga stvaralaštva objavljuje zbirku stihova *Leljinke*. Zbirka je motivirana patriotskim i ljubavnim temama koje su tada bile vrlo popularne što potvrđuje da Tomić nije bio autor koji je htio stvoriti nešto novo, već autor koji se želio uklopiti u tadašnje književne trendove. Upravo to potvrđuje Novak opisujući djelo kao zbirku koja se sastoji od neoriginalnih i stilski retardiranih lirskih pjesama (Novak, 2003: 236), a Šicel napominje da je takvo djelo tek priprema za ozbiljniji književni rad koji će nakon toga uslijediti. (Šicel, 1971: 183) Nasuprot mladenačkom pjesništvu stoji Tomićev rad na području dramskog stvaralaštva: kao originalnog pisca, ali i kao kazališnog djelatnika, propagatora i organizatora drame u zagrebačkom kazalištu čime nastavlja rad koji su započeli Demeter i Šenoa. Kao kazališni djelatnik obavljao je funkcije savjetnika drame, a od 1873. do 1880. godine i dramaturga. Prevodio je drame Shakespeara, Schillera i drugih, a repertoarna politika je preslika njegovoga književnoga stvaralaštva budući da se i u tome nastavljao na Šenou. Tomićevo originalno dramsko stvaralaštvo prilično je širokog raspona. Stvarao je lake komedije intrige (*Bračne ponuda*, *Zatočeni ženik*), ali i pučke drame među kojima Novak izdvaja dramu *Franjo Trenk* za koju navodi da je bila vrlo često igrana. Pri kraju života stvara povijesnu tragediju *Veronika Desinička*, a Novak kao vrijedno djelo izdvaja *Novi red*, društvenu dramu u kojoj se ogleda doba Bachova apsolutizma. (Novak, 2003: 237) Šicel smatra da sav Tomićev dramski opus nije predstavljao nikakav doprinos hrvatskoj dramskoj literaturi. Jedan od glavnih razloga za to je što u dramama Tomić izražava pozitivan stav prema plemstvu i feudalnom uređenju, a istovremeno prikazuje građanstvo kao ljude drugog reda. (Šicel, 1971: 184-185) Naklonost publike i kritike Tomić je dobio objavljivanjem kratkih crtica i pripovijedaka u kojima na humorističan način prenosi stvarni život stanovnika slavonskog i požeškog kraja u umjetničko djelo. To mu je ujedno i jedina namjena takvih djela, bez drugih pretenzija, ili prenaplašene tendencije. U takvim kratkim formama autor opisuje svakodnevne i nesvakodnevne doživljaje običnih ljudi (đaka, šegrta, starih djevojaka i sl.), a u djela uvodi i scene iz narodnih običaja. Time se objašnjava čitateljska naklonost tim djelima budući da su se čitatelji u njima prepoznavali te su im bila bliska, ali im se ne treba pridavati velika umjetnička vrijednost budući da se potpuno uklapaju u prosjek tadašnje proze. (Šicel, 1971: 186-187) Među djelima kratke forme Novak izdvaja *Pošurice* za koje tvrdi da su bile vrlo rado čitane. (Novak, 2003: 237)

Dovršavajući Šenoinu *Kletvu* Tomić pokazuje svoj afinitet prema povijesnoj tematici koji će se kasnije uobličiti u neka od njegovih najvažnijih djela. Tomić smatra da je zadatak povijesnog romana prosvjećivanje i spoznavanje vlastite ličnosti kao nacionalnog bića. Zbog toga u središte svog književnog stvaralaštva između 1879. i 1888. godine stavlja upravo romane s povijesnom tematikom među kojima se ističu *Zmaj od Bosne*, koji je ujedno i glavna tema ovog završnog rada, te *Emin-agina ljuba*. Iz samih naslova može se prepoznati autorova očaranost određenom egzotičnošću turske Bosne. (Šicel, 1971: 187-188) U *Zmaju od Bosne* Tomić tematizira sukob pristalica turskog cara Mahmuda II. i bosanskih begova predvođenih Husein-begom Gradačevićem, no sam će roman pomnije će biti raščlanjen u dijelovima ovog završnog rada koji slijede. Književne postupke kojima se služi u *Zmaju od Bosne* ponavlja i u *Emin-aginoj ljubi* gdje iznosi sentimentalnu građu s dobrim osjećajem za naraciju. (Novak, 2003: 236) S druge strane, roman *Kapetanova kći* predstavlja više roman običaja nego povijesni roman iako se radnja odvija krajem 17. i početkom 18. stoljeća. U tome djelu autor na osnovnu fabulu nadodaje opise narodnih običaja. (Šicel, 1971: 188) U povijesnim romanima *Za kralja – za dom* i *Udovica* autor fabule preuzima iz osamnaestostoljetne kronike Adama Baltazara Krčelića. Prema Šicelu, svoje najbolje djelo, društveni roman *Melita*, Tomić piše u posljednjem desetljeću svojega života. *Melita* se karakterizira kao roman iz suvremenog života u kojemu je glavni nositelj radnje ženski lik, a isto tako predstavlja i pravi društveni roman u onom smislu kako su takav roman shvaćali realisti. (Šicel, 1971: 192) Tako se može primijetiti postupni prijelaz Tomićeva stvaralaštva iz mladenačkih romantičarskih pjesama, preko protorealističnog i Šenoinog utjecaja na njegove povijesne romane do realističkog društvenog romana. Zbog svega navedenog može se zaključiti da je Tomić bio „onakav kakav je jedino i mogao biti: ličnost bez dovoljno jasnih koncepcija, tipični građanin, neprestano u sukobu sa svojom sredinom i, prije svega, samim sobom. (...) Tomić, napokon, ipak nije pripadao onim velikim umjetnicima koji su bili kadri svojom umjetnošću, odnosno umjetničkim vizionarstvom, nadrasti vlastitu građansku ličnost, već je do kraja ostao čvrsto srašten sa sredinom svog vremena.“ (Šicel, 1971: 182) Ipak, nakon njegove smrti 1906. godine držalo ga se za zaslužna književnika, no zbog nemogućnosti da odlučno stane na stranu Starih i nemogućnosti držanja koraka s Mladima Josip Eugen Tomić proglašen je običnim zabavljačem i fabulatorom i posljednjim književnim aristokratom, koji si je držao za čast, što je književnik. (Erl, 2008: 54)

Tomićev životopis i bibliografija snažno ga definiraju kao vrlo svestranog književnika koji je bio voljan okušati se u raznim književnim vrstama, s time što je istovremeno obavljao različite činovničke dužnosti. Lako je primijetiti kako je njegov kazališni rad pridonio razvoju hrvatske drame i kazališta, a svoje poznavanje gospodarstva htio je kroz različite udžbenike približiti malom

čovjeku i tako sudjelovati u obrazovanju do tada nepismenog puka. Ranije u radu je izneseno mišljenje kako su ga društveno-povijesne okolnosti odredile kao autora koji se ni po čemu ne ističe, već se utapa u mnoštvu njemu sličnih. Ipak, uzevši u obzir brojne izvore koji dokazuju njegov dar za naraciju kao i brojnost vrsti koje je stvarao može se zaključiti da je ipak bio nešto više od samo „prosječnog“ književnika. Nažalost, najveći problem u Tomićevu književnom radu bio je to što se na književnoj sceni pojavio nakon velikog Augusta Šenoe. Stalno bivanje u Šenoinoj sjeni čak i nakon njegove smrti uvelike je, nezasluženo, umanjilo njegov književni potencijal i dojam kvalitete njegovih djela.

4. *Zmaj od Bosne*

Višestrukim čitanjem *Zmaja od Bosne* moguće je utvrditi kako se taj roman može proučavati s nekoliko različitih stajališta. Prije svega, djelo se može tumačiti kao klasično djelo hrvatskog romantizma i romantičarske književnosti uopće iako je napisano nakon što je književnost hrvatskog romantizma već prošla svoj zenit. S druge strane, roman se može promatrati kao djelo hajdučko-turske novelistike čime se uvelike umanjuje njegova vrijednost budući da takva djela nisu smatrana vrijednima već određenim tipom šunda. Naposljetku, *Zmaj od Bosne* može se sagledati kao roman koji literarizira slavnu povijest Bosne i zbog toga je potrebno usporediti djelo s povijesno utemeljenim činjenicama.

4.1 *Zmaj od Bosne* u kontekstu romantizma

Književni teoretičar Aleksandar Flaker u knjizi *Stilske formacije* govori o romantizmu kao o književnokritičkom i književnopovijesnom pojmu koji se u europskim književnostima razvio kao preteča pojmu klasicizam. Isto tako napominje da književnosti naroda koji su u tome razdoblju izgrađivali svoju nacionalnu svijest, u što spada i hrvatski narod, dobivaju poticaje od različitih romantičarskih ideologija. (Flaker, 1976: 105) Iako Tomić *Zmaja od Bosne* stvara godinama nakon što je hrvatski romantizam prošao svoj vrhunac u njegovom se djelu lako mogu prepoznati brojni romantičarski elementi.

Prije svega, romantičarski utjecaj očit je u temi koju roman obrađuje. U djelu Tomić literarizira događaje iz prošlosti kao što su to radili Mažuranić u *Smrti Smail-age Čengića* ili Demeter u djelima *Grobničko polje* i *Teuta*. Autor povijesnu tematiku sljubljuje sa svojevrsnom egzotičnošću Bosne pod turskom vlasti koju je ranije opisao Matija Mažuranić u svome putopisu *Pogled u Bosnu*. Upravo takva kombinacija iznjedrila je brojne romantičarske elemente u *Zmaju od Bosne*.

Kao prvi element valja istaknuti romantičarski pejzaž budući da se opisi koji bi se mogli tako shvatiti u romanu pojavljuju vrlo često. Flaker o pejzažu govori da je prije romantizma bio uglavnom sveden na dekor ili oznaku lokaliteta, no u romantizmu on biva podređen ekspresiji autorovih osjećaja. Osim toga, smatra i da romantičar oblikuje dušu koja doživljava prirodu, a ne samo prirodu kao takvu. (Flaker, 1976: 113-114) U romanu *Zmaj od Bosne* Tomić se često koristi opisima pejzaža i to uglavnom na početcima poglavlja čime stvara i opisuje atmosferu u kojoj se likovi nalaze. Vrlo dobar primjer romantičarskog pejzaža nalazi se na početku jedanaestoga poglavlja u kojemu je opisano Sarajevo:

„Divno li je ravno Sarajevo, prijestolnica bosanska! Svakome Bošnjaku poskoči srce od ponosa kada to ime spomene. Sa sjevera, juga i istoka uhvatile se oko njega u kolo visoke planine Hum, Mrkavina, Trebević i Borija, a podno tih gora i po njihovim obroncima prostrla se golema varoš po ubavoj kotlini, izilazeći pram zapadu u krasno polje sarajevsko, u kom se bjelasa bistra Miljacka, kao srebrna strijela u zelenu sagu. Na obronku Borije diže se ponosita tvrđava opasana silnim bedemima, iz kojih proviruje dvanaest grdnih kula, kao dvanaest mrkih sablasti. Ispod tvrđe pukla nepregledna varoš prikazujući oku divotan, veličanstven prizor. Iz zelenih bašča proviruju bijeli dvori sarajevskih aga, pomaljuju se bazari s kubetima od olova, a nadasve ističu se stotine vitkih minareta, što kao gorostasna koplja klise prema nebu gore. Hladna Miljacka valovito se valja kroz sredinu varoši, dijeleći je u dvije pole, koje sapinju u velelijepi obluk rađeni mostovi, remek-djelo neimarsko iz davnih vremena.“ (Tomić, 1998: 125-126)

Flaker tvrdi da je planinski pejzaž kao dio nemirne i uzburkane prirode razvijen iz jačanja strasti (Flaker, 1976: 114), a navedeni citat upravo bi mogao govoriti o nemirnom duhu i napetosti koja vlada u vojsci predvođenoj vrlo strastvenim Husein-kapetanom Gradačevićem. Miran i idiličan krajolik okružen opasnim planinama može se shvatiti kao metafora za stanje u Bosni koje se vrlo brzo može promijeniti iz idiličnog u rat i pokolj.

Već spomenuta metafora također je jedan od glavnih elemenata romantizma, a Flaker o metaforičnosti govori kao o općoj tendenciji romantizma da prevlada logiku sveza, smisla i sintakse te točnog imenovanja pojmova. (Flaker, 1976: 116) Pri različitim opisima Tomić se koristi snažnim metaforama. Tako u Mejrinu opisu govori da je bijela lica pri čemu bijela boja predstavlja njenu čistoću i nevinost, a crvena boja njenih usta, dimija i kaftanića pojačavaju dojam njene strasti prema Huseinu. (Tomić, 1998: 45) Slične metafore koriste se i pri lirskom opisu Huseina gdje mu je sablja opisana „kao zlatom okovana i posuta biserom i dragim kamenjem“. (Tomić, 1998: 47) Huseinu kao vojniku sablja označava sastavni dio njegove osobnosti, a može se shvatiti i kao metafora za njegovu dobru dušu.

Kao romantičarski element često se spominje i lirsko načelo, a kroz liričnost autor misli i osjeća u duhu ljudske strasti. (Flaker, 1976: 113) Tomić u svome djelu lirsko načelo uglavnom provodi kroz već spomenute lirske opise Mejre i Huseina:

„Mejri ima oko osamnaest godina, a krasna je da je se ne mogu dva oka sita nagledati. Lica je bijela poput bijele ruže, ustašca kao da su joj dukatom mjerena, a svježja su i crvena kao zrela, neubrana jagoda. Crnu kosu je nehajno unatrag pričešljala i splela u dvije gojne pletenice, koje joj padaju niz ramena. Odjevena je sva u crveno. Ima na sebi široke dimije od crvene svile, a

kaftanić od crvene kadife iskićen zlatnim vezom i biserom. Ispod kaftana bjelasa se košuljica od fine šipkalije, iz koje se dižu u napun bijela poput snijega njedra, na kojima se sjaje đerdan od tri niza žutih dukata. Na glavi ima nalijevo naheren finofesić, na kom je pripeta koprena od bijele svile, kojom se nestašni vjetar igra, da se nagleda divote krasnoga lica djevojčina.“ (Tomić, 1998: 45)

„Niz bedro mu visi sablja, zlatom okovana, a posuta biserom i dragim kamenjem. To je Husein-beg Gradačević, kapetan u Gradačcu. Bijaše mu sada istom 26 godina. Porasta je povisoka, a izgleda prezanimiva. Pogled mu je sladak i pun melankolije, osmijeh tužan, ali prijatan. Nad crnim očima guste, lijepo povučene obrve, a lice mu je bijelo, plemenito i nosi na sebi gregorijanski tip svoje matere. Tko bi mislio da se u tako nježnom i prijatnom tijelu krije duh, pun krepčine, vojničkoga dara i besprimjerne hrabrosti?“ (Tomić, 1998: 37)

Kako se glazba smatrala „najromantičnijom“ umjetnošću, mnogi su romantičari nastojali da svoja djela svjesno približe glazbenim načelima, a zbog toga su često u djela umetani tradicionalni pjesnički oblici. (Flaker, 1976: 116) Slijedeći taj postupak, Tomić u svoj roman uvodi narodnu pjesmu koju kršćanska mladež pjeva, a Mejra iz daljine promatra:

„Oj lijepa mlada djevojko!

Što i ti ne ideš u kolo?

Zar nemaš dragog u kolu?

Ona mu kroz plač govori:

Prođi se momče, srdašce!

I ja sam kolo igrala,

Kada sam dragog imala.

A sad kolo ne igram,

Jer mog dragog tu ne imam;

Njegov je prsten kod mene,

A moj je vijenac kod njega.“ (Tomić, 1998: 69)

Kao posljednji među izdvojenim elementima romantizma valja istaknuti hiperbolizaciju, a kako je romantizam stilska formacija kojom se izražavaju krajnosti u osjećajima, tada se može govoriti o romantičarskoj hiperbolizaciji osjećaja. Česti su opisi melankoličnosti ili tuge nekih od likova, koji takve osjećaje doživljavaju mnogo intenzivnije nego što se to događa u stvarnome životu. Snažna hiperbolizacija osjećaja u romanu *Zmaj od Bosne* vidljiva je u razgovoru koji vode Ali-paša, koji

osjeća bijes ne toliko zbog neuzvraćene ljubavi, već zbog nepoštovanja koje mu supruga iskazuje, i Mejra, koja pati zbog izgubljene ljubavi i nesreće u braku:

„ – Što tražim? – ponovi mladi paša drhtavim glasom Mejrine riječi i oko mu kao munja sinu od nutarnjega ganuća. – Ljubav tražim, Mejro! To je što od tebe, žene svoje želim.

- Ljubav! – kriknu Mejra, uznesavši ponosito glavu. – Ti si je u krvi ugušio!

- Nesretnice! – planu Ali-paša i oštri kindžal sijevnu u uzdignutoj mu ruci. – Tako li odgovaraš meni, svomu gospodaru?

- Na, ubij me! – reče Mejra, koraknuv naprijed. – Bolje je da poginem i sa sobom plod koji od tebe nosim.“ (Tomić, 1998: 80)

Uzevši u obzir sve navedene elemente romantizma, kao i citate koji ih dokazuju, sa sigurnošću se može zaključiti da je *Zmaj od Bosne* bio inspiriran poetikom romantizma, a Tomić se još jednom dokazao kao autor koji slijedi tada već etablirane autore te u njihovim djelima pronalazi uzor za svoj roman. Isto tako, zbog navedenog stanja u zemlji nije želio eksperimentirati već je stvorio djelo po poznatim smjernicama čime nije nikoga uvrijedio, ali ni donio ništa novo.

4.2 *Zmaj od Bosne* u kontekstu hajdučko-turske novelistike

U radu *Romantizam kroz TV ekran gledan* autorica Helene Sablić Tomić i Marije Lovrić navodi se kako ljudski rod voli patetiku i kako je upravo hajdučko-turska novelistika prije nekoliko stoljeća predstavljala predvidivo, ali ipak zabavno štivo tadašnjem čitateljstvu. U istom se radu navodi kako je hajdučko-turska novelistika u jednom trenutku bila najpopularnija književna vrsta u kojoj su se okušali gotovi svi autori, a bila je i rado čitana, no odjednom je prestala biti važna, a djela koja su joj pripadala smatrana su šundom. (Sablić Tomić, Lovrić, 2008: 79-81) Za to je zaslužan August Šenoa svojim programskim tekstom *Naša književnost*. (Nemec, 1998: 112-113)

Baviti se romanom *Zmaj od Bosne* u kontekstu hajdučko-turske novelistike možda se čini nepotrebno prije svega jer djelo nije novela, a ni Tomić generacijski ne pripada autorima koji su se bavili takvom tematikom, te zbog toga što je glavni lik musliman što nikako nije karakteristično za hajdučko-tursku novelistiku. (Sablić Tomić, Lovrić, 2008:82-83) Ipak, djelo se likovima i fabulom svakako slaže s karakteristikama koje Krešimir Nemec navodi u radu *Poetika hajdučko-turske novelistike*.

Prije svega se valja osvrnuti na četiri osnovna tipa likova u hajdučko-turskoj novelistici. Prvi takav lik bila bi dobra, čista i plemenita djevojka nestvarne ljepote i snažnoga morala. Uglavnom se takav tip odnosi na kršćanke, no primjenjiv je i na muslimanke. (Nemec, 1998: 114) Njihov vanjski

opis bogat je stalnim epitetima. Upravo tim karakteristikama odgovara lik Mejre. Iako je muslimanka, nadnaravne je ljepote i čistoga srca. Kao što je vidljivo u ranije navedenom citatu koji ju opisuje, brojni su epiteti koji opisuju njenu vanjsku i unutarnju ljepotu.

Drugi karakteristični lik bio bi hrabri vitez ili hajduk koji se bori za pravdu i za svoju dragu. Oni su ujedno zastupnici narodnih ideala te bore za slobodu i pravdu. Odlikovani su hrabrošću, plemenitošću i domoljubljem te su najčešće vođe. (Nemec, 1998: 115) Upravo takav lik je Husein-kapetan Gradačević iliti Zmaj od Bosne. Njegov lirski opis, ali i djela koja kasnije u romanu čini snažno ga potvrđuju kao lika hlabrog viteza kojeg Nemec opisuje.

Treći tip lika bio bi nemilosrdni silnik i tiranin koji je najčešće Turčin. Iako je karakteriziran hrabrošću, takav je lik uglavnom ohol, okrutan i osvetoljubiv. (Nemec, 1998: 115) Sablić Tomić i Lovrić navode da su takvi likovi u *Zmaju od Bosne* brojni: Ali-aga Rizvanbegović, Morali-paša, Tuzla-kapetan i drugi pa ih nazivaju kolektivnim negativcima jer ne djeluju samostalno, već u grupi jednakih i pomoću svoje vojske. (Sablić Tomić, Lovrić, 2008: 85)

Kao posljednji, četvrti tip lika mogu se shvatiti pomagači glavnim likovima, njihovi pobratimi ili nešto slično tome. Njih karakterizira vjernost, odanost te oštroumnost u pronalaženju izlaza iz teških situacija. (Nemec, 1998: 115) Takav primjer pomagača u romanu predstavljaju likovi Ali-paše Vidaića i Zlatarević-bega koji su ostali uz Huseina u najtežim trenucima. (Sablić Tomić, Lovrić, 2008: 85) S druge strane, Jurka je Mejrina vjerna pomagačica koja je ju je uvijek spremna saslušati, a često i prenosi Mejrine poruke ljudima.

Nemec na razini fabule hajdučko-turske novelistike također pronalazi četiri glavne vrste zapleta. Prvi od njih bila bi ljubav između mladića i djevojke različitih vjeroispovijesti: ona je kršćanka, a on musliman, ili obrnuto. Fabula se tada svodi na unutrašnju borbu djevojke između dužnosti i ljubavi ili nastojanju mladih da savladaju prepreke i ostvare ljubavnu sreću. (Nemec, 1998: 116) Primjer takve fabule očit je u situaciji u kojoj se Husein zaljubi u Mariju koja je kršćanka. Njihovoj ljubavi protive se njegovi savjetnici, ali i Marijin otac zbog čega njihova ljubavna epizoda završava nesretno.

Priča o hajduku koji se zbog nepravde odmeće u šumu drugi je tip fabule. Tada fabulu čine opisi priprema za osvetu i sam čin osвете. (Nemec, 1998: 116) Lik hajduka Marijana Relića i njegova sudbina sporedni su u djelu, ali se ipak pojavljuju i nisu nevažni za razvoj fabule. (Sablić Tomić, Lovrić, 2008: 86)

Turski zulumi i narodni otpor najčešći su tip fabule prisutne u hajdučko-turskoj novelistici i predstavljaju okvir za brojna djela. U takav okvir su uklopljene ljubavne priče i pojedinačne sudbine. (Nemec, 1998: 116) Roman *Zmaj od Bosne* najbolje se uklapa u ovaj tip fabule budući da djelo prati ustanak bosanskih begova protiv nasilnog provođenja reformi, a usto se prate sudbine pojedinih likova poput Huseina, Mejre, Jurke, Ali-paše i drugih. (Sablić Tomić, Lovrić, 2008: 88)

Borba dvojice mladića za naklonost lijepe djevojke predstavlja posljednji tip fabule. Konačan ishod njihove borbe najčešće odlučuje dvoboj, osveta ili rat. (Nemec, 1998: 116) Ovaj tip fabule također je vrlo očit, naime, na početku romana dolazi do ljubavnog trokuta između Huseina, Ali-paše i Mejre. Dvoboj u kojem spletom okolnosti pobjeđuje Ali-paša određuje sudbinu triju likova.

Iako je nastao godinama nakon vrhunca stvaralaštva hrvatske hajdučko-turske novelistike, poetika romana *Zmaj od Bosne* odgovara poetici hajdučko-turske novelistike. Osim na razinama likova i fabule, podudaranja su očita i na razini jezika i stila. Iz svega navedenoga može se zaključiti kako Tomić još jednom nije želio riskirati već jednostavno biti prihvaćen, a to je postigao pišući djelo koje se uklapa u kanon tada popularnih tekstova. Ipak, razlog za njegovu kasniju nepopularnost i pad u zaborav može se pronaći u njegovom najvećem uzoru, Augustu Šenoi, koji je djela takvih karakteristika proglasio djelima niske vrijednosti i time pokopao hajdučko-tursku novelistiku.

4.3 *Zmaj od Bosne* i povijesno utemeljene činjenice

Sasvim je jasno kako je roman *Zmaj od Bosne* inspiriran stvarnim likovima i događajima, no postavlja se pitanje uolikoj mjeri jest stvarna povijest prenesena u književno djelo. Najčešće na početku poglavlja pripovjedač objašnjava što se dogodilo u međuvremenu i daje čitatelju određeni povijesni kontekst.

Cijelo prvo poglavlje romana posvećeno je opisu stanja u Bosni, ali i Osmanskome carstvu. Opisane su reforme koje sultan želi provoditi, ali i veliki pokušaj janjičara da smijene sultana koji je neslavno završio. U knjizi *Bosna: kratka povijest* britanski povjesničar Noel Malcolm o istim događajima govori iznoseći stvarne činjenice, dok Tomić ipak uvelike literarizira svoje djelo.

Kao i u romanu, Malcolm potvrđuje janjičarsku bunu kao stvarni povijesni događaj, a čak napominje i da se taj događaj naziva „sretnom nezgodom“. (Malcolm, 2011: 227) Nadalje, reforme koje Tomić opisuje kao i stanje u Bosni vjerno su preneseni u književni oblik i u potpunosti se slažu sa stvarnom povijesti.

Kao što je već poznato, Tomić Huseina Gradačevića opisuje kao vrlo karizmatičnu osobu, ali i snažnog i moćnog vojskovođu, a to potvrđuje i Malcolm koji navodi da je „godine 1831. stigao iz Gradačca u sjevernoj Bosni karizmatičan mlad kapetan Husein u Travnik i s omanjom jedinicom zauzeo grad.“ (Malcolm, 2011: 228) Ta je epizoda, dakako, opisana i u samome romanu pri čemu su dodani brojni opisi za koje se ne može sa sigurnošću utvrditi jesu li istiniti.

Tomić isto tako vrlo točno prenosi i ostatak Huseinovog vojnog djelovanja, dok se njegova ljubovanja s Mejrom i Marijom ne spominju u povijesnom kontekstu te se pretpostavlja da su ona ipak plod predaje ili autorove mašte, no ipak ne isključuje se mogućnost da su te epizode iz Huseinova života stvarne.

Huseinov kraj, odnosno progon u Trapeznaut tj. Trabzon u kojem umire vrlo je kratko opisan u romanu i u potpunosti se slaže s onime što povijest bilježi kao istinu.

Osim kroz sam tekst romana, Tomić povijesne događaje opisuje i u pripomenku koji se nalazi na kraju samoga romana. Ondje bez literarizacije opisuje Husein-kapetanov život i njegove vojne uspjehe. Isto tako opisana je cjelokupna situacija u carstvu i u Bosni.

Šicel smatra kako Tomić odstupa od vlastitoga shvaćanja problematike povijesnog romana te da nema šenoinsku snagu da uđe u kompleksnu povijesnu situaciju koju opisuje pa zbog toga u taj okvir smješta ljubavnu fabulu. Isto tako, zamjera mu samo površno izvještavanje o društveno-političkim odnosima koji nisu bili dovoljno razrađeni. (Šicel, 1971: 188-189)

S izjavom o površnosti izvještavanja lako je složiti se, no govoriti o Tomiću kao o autoru koji nema dovoljno snage za opis povijesnih situacija nema smisla budući da opisi događaja više nego dovoljno uvode čitatelja u povijesni kontekst, a umetnutoj ljubavnoj fabuli ipak je cilj samo zainteresirati čitatelja za ostatak romana, a ne smije se zaboraviti i da se istim postupkom Šenoa služi u *Zlatarevu zlatu*.

5. Zaključak

Proučavajući društveno-povijesni kontekst i životopis Josipa Eugena Tomića, kao i analizirajući njegov roman *Zmaj od Bosne* na nekoliko načina, može se doći do zaključka da je društvena okolina uvelike oblikovala Tomićevo cjelokupno književno djelovanje, a time i samog *Zmaja od Bosne*. Nestabilna situacija u državi, stalne promjene i neizvjesna politička situacija iznjedrili su, u hrvatskoj književnosti, svega nekoliko autora koji su uistinu bili spremni izaći u javnost s nečim novim što je uistinu vrijedno. Tomić, na njegovu nesreću, nije bio spreman u potpunosti iskazati svoj književni talent, koji je svakako imao. Razlog tomu može se pronaći u njegovom životopisu koji ga opisuje kao činovnika i kazališnog djelatnika koji posjeduje veliki stvaralački potencijal koji ostaje nerealiziran zbog ostajanja u sjeni najvećeg pisca toga vremena, Augusta Šenoa. Tragovi Šenoina utjecaja vidljivi su u brojnim aspektima Tomićeva stvaralaštva, a ponajviše u kasnijim stadijima njegova književnog rada, kada piše romane s povijesnom i društvenom tematikom. Osim toga, jasno je vidljiva i određena fasciniranost autora poetikom prethodnog razdoblja, romantizma, čiji elementi su uvelike prisutni u romanu *Zmaj od Bosne*. Upravo ta nesuvremenost i pisanje po normama razdoblja koje je više-manje završilo uvelike mu se zamjera. Također, elementi hajdučko-turske novelistike prisutni su u romanu koji zbog toga biva smatran djelom niže vrijednosti zbog Šenoina teksta *Naša književnost* u kojem on kritizira takav tip stvaralaštva. S druge strane, isti taj roman uistinu se može shvatiti kao veliki uspjeh budući da je bio vrlo čitan. Ta čitanost rezultat je djela koji daje čitateljstvu ono što čitateljstvo želi: poznatu formu i ljubavnu priču, a Tomić povijesnom tematikom uspijeva i obrazovati do tada uvelike neuk narod. Bez obzira na to, Šicel ga ne smatra vrlo dobrim piscem. Iščitavajući literaturu, može se steći dojam da je Šicel definitivno u pravu kada govori o površnosti obrade povijesnih činjenica, no teško je složiti se s tvrdnjom da autoru nedostaje snage za opis povijesno kompleksne situacije jer je ona svakako opisana korektno. Također, valja ovo djelo promatrati i u kontekstu protorealizma budući da je vremenski tada nastalo. U tome kontekstu, obrada povijesnih događaja ne treba čuditi budući da se i sam Šenoa bavio sličnim temama, a u *Zlatarevu zlatu* na povijesnu tematiku nadodaje ljubavnu priču, baš kao i Tomić u *Zmaju od Bosne*.

Sve u svemu, roman *Zmaj od Bosne* treba promatrati kroz širu sliku hrvatskog društva i književnosti sredine 19. stoljeća, ali i kroz prizmu autorova života i njegovih stavova. Zbog velikih društvenih promjena i pritisaka sa svih strana Tomić se odlučuje pisati po sigurnom modelu koji ne donosi velike promjene, ne vrijeđa nikoga, a ipak ima veliku čitanost, pa čak i obrazuje narod. Ipak, taj sigurni pristup stvaranju ne donosi ništa novo i ne doprinosi razvoju književnosti i kulture

i to je jedan od glavnih razloga zbog kojih se u današnje vrijeme sve manje govori o Josipu Eugenu Tomiću.

Njegov roman *Zmaj od Bosne* isprepliće elemente različitih književnih razdoblja i svejedno biva vrlo rado čitan u svoje vrijeme. Upravo u tome i jest prava vrijednost toga romana, a njegova bi se važnost zasigurno drastično promijenila da je nastao nekoliko desetljeća ranije ili da njegov autor nije zauvijek ostao u sjeni Augusta Šenoe.

Izvor

Tomić, J. E. (1998). *Zmaj od Bosne. Opančarova kći; Zmaj od Bosne*. Vinkovci. Riječ.

Popis literature

Erl, V. (2008). Društveno-politički kontekst u vremenu J. E. Tomića. U Tatjana Ileš (Ur.), *Traganje za Josipom Eugenom Tomićem*. Radovi s kolokvija (str. 19-56). Osijek/Požega: Pannonius

Flaker, A. (1976). *Stilske formacije*. Zagreb. Liber.

Malcolm, N. (2011). *Bosna: kratka povijest*. Sarajevo. Buybook.

Nemec, K. (1998). Poetika hajdučko-turske novelistike. U Nikola Batušić i dr. (Ur.), *Dani Hvarskog kazališta: Hrvatska književnost u doba preporoda*. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu (str. 112-123). Split: Književni krug

Nemec, K. (1994). *Povijest hrvatskog romana: od početka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb. Znanje.

Novak, S. P. (2003). *Povijest hrvatske književnosti: od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb. Golden marketing.

Sablić Tomić, H. i Lovrić, M. (2008). Romantizam kroz TV ekran gledan. U Tatjana Ileš (Ur.), *Traganje za Josipom Eugenom Tomićem*. Radovi s kolokvija (str. 79-91). Osijek/Požega: Pannonius

Šicel, M. (1971). *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti: analize i sinteze*. Zagreb. Matica hrvatska.